

Damjanits pályafutásának délvidéki kezdetei

Az 1848/49-es magyar szabadságharc egyik legnépszerűbb hőse és vértanúja köztudomásúan rác volt. Vagy „szerb”, ahogyan ezt Világos és Trianon után lassanként belénk verték a győztesek és a hazai kiszolgálóik.¹

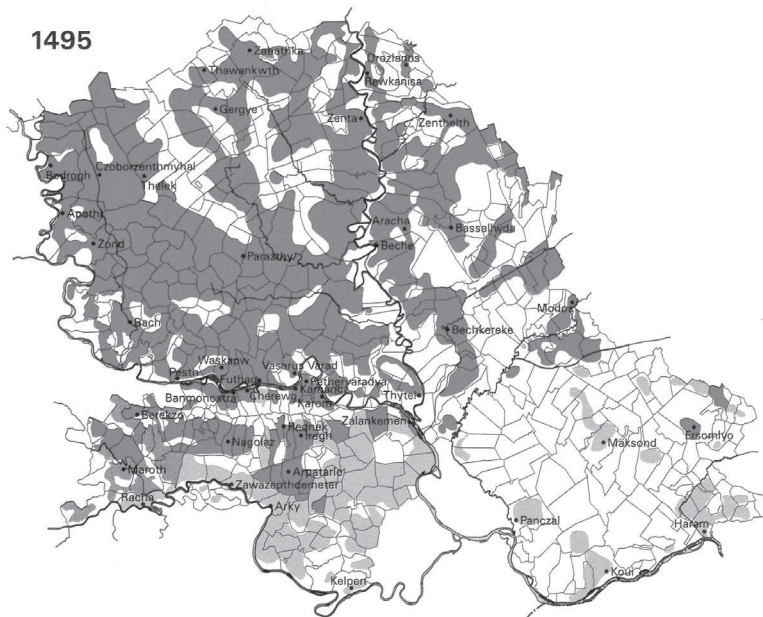
Damjanits János (Jovan Damjanovics, 1804–1849) anyanyelve, és természetesen a szülei is rácok voltak. Az ő rác nemzetiségéhez tehát kétség nem fér. Éppen annak a népnek a fia ő, amellyel a magyarságot talán a legdurvább módon próbálták összeveszíteni. Történelmi tény, hogy nemzeti hőszünk tősgyökeres tagja annak a népnek, amelynek nevében Belgrád és a hazai rác szakadárók államjogi értelemben is ki akarták hasítani a történelmi Délvidéket – Somogytól egészen Erdélyig (Baranya, Bácsság, Szerémség, Temesköz) –, az ide telepített rác kisebbség „jogaira” hivatkozva, amely a terület lakosságának mindössze a 23,5%-át alkotta.²

Mégis a hazafiak oldalán harcolt a szabadságharcban. Az isaszegi győzelem például, Damjanits János szabadságharcának egyik legnagyobb fénypontja, és a tavaszi hadjárat alapköve is. Nélküle Kossuth forradalma már akkor, 1849 tavaszán befejeződött volna. Az első csatáit azonban éppen saját rác népének a szélsőségeivel vívta. Érdemes tehát alaposabban is szemügyre vennünk az életművének ezt, az – elmúlt jó másfél évszázad alatt – nem ok nélkül titkolt, elhallgatott szakaszát. Mert Damjanits János a kossuthi Magyarország azon véráztatta szögletének, annak a Délvidéknek a védelmében és felszabadításában jeleskedett, amit ma „Vajdaság Autonóm Tartomány” néven Szerbia szerves részeként látunk viszont (az 1988-as erőszakos bekebelezetése óta).

A mohácsi veszedelem utómészárlásai során kiirtott délvidéki magyar őslakosság (Borovszky 1909, 92–93) helyébe, a 18. század táján (1689–1815) betelepített legújabb kori rácságot Bécs mindig is a leigázott magyarok elleni katona-politikai tartalék hadoszlopaként használta ki. S hát, a rácok hangadó vezérei sem vendégnek tekintették itt a népket, hanem szó szerint „pribékeknek”. Igen, a „pribeg” szó ugyan menekültet jelent rác nyelven, de miután itt valójában a magyar őslakosság menekült a gyarmatos rácok elől, a köznyelv ezt a kifejezést mindmáig csak a „fölbérelt pribék” szószerkezetben ismeri. Mert a „pribékek” hódolatot követeltek a magyaroktól, illetve területet a Magyarországot bitorló német császároktól; önálló rác országot Rákóczi nagy idejében – a kuruc szabadságharcban –, sőt már az 1694-es bajai nemzetgyűlésükön is, a „Nagy Betelepedésük” legelején.

Ezzel szemben Damjanits, amikor összevitatkozott Haynau Gyula nevű osztrák fölöttesével 1848. április 4-én Temesváron, akkor ennek gúnyos kérdésére – „mióta lett ön magyar?” – azt válaszolta, hogy „aki magyar állampolgár, az köteles Magyarországot a hazájának tekinteni, a bajban pedig megvédeni” (Hegyesi 1898, 23). A számtalan csata ünnepezt hadvezére, az isaszegi diadal nagy hőse oroszlánrészt is vállalt a magyar Délvidék idegen uralom alá való kényszerítésének, Dél-Magyarország nagyszerb leigázásának a megakadályozásában, a rác szakadár lázadás leverésében is. Sajnos, a bécsi és belgrádi uszítás következtében Damjanits példáját népének csak kisebb része követte – és ma még ezt is titkolni igyekeznek, főleg Szerbiában. Pedig rác honvédezdeseink voltak például Szekulics János, Bobich János, Damaszkín György, és még hosszan sorolhatnánk. Közülük Milutinovics Mihály hősi halált is halt 1848. december 5-én, a tomaseváci csatában...

Történelmi tény az is, hogy több ezer magyarországi rác hazafi küzdött befogadó hazája függetlenségéért, a befogadó ország és a saját népének jobb boldogulásáért, békés jövőjéért. Ráadásul, óvatos számítások szerint még a honvédség parancsnoki karának is mintegy 2%-át rác nemzetiségűek alkották – és még ennyit tettek ki a horvát-szlavónok –, de több mint száz rác nemzetiségű tagja volt a főtiszti karnak is (Bona 1983, 156). Kevésbé ismert, hogy az egész 34. honvédszászlóalj rác nemzetiségű hazafiakból állt, élükön a rác pópával! A veressipkás 3. és 9. honvédszászlóalj pedig éppen hősünk irányítása alatt vált rettenthetetlenné. Damjanits katonai pályafutásának a kezdetei a vegyes nemzetiségűvé tett Bácsszenttamásra vezetnek el bennünket, Délvidék vagy – ahogy akkor nevezték Magyarország déli részét – Alvidék leghírhedtebbé váló mezővárosába. „Itt merült föl először a szabadságharc oroszlánjának, a hősök hőséneke, Damjanitsnak a neve” – írja róla a népszerű 19. századi történetíró, Gracza György is. Bácsszenttamásnál esett meg ugyanis Damjanits első csatája (Gracza 1894, 88).

A magyar Délvidék néptalaja a mai Vajdaság határai között a véres lakosságcsere elején (a 15. sz. végén). A térkép a korabeli helynévanyag és az 1495-ös összeírások alapján, az MTA Földrajztudományi Központjának a megbízásából készült (Lásd Kocsis Károly – Saša Kicošev: A Vajdaság mai területének etnikai térképe. Budapest, 2004.) Színek: sötétszürke – magyarok, világosszürke – rácok, szürke – szlavónok, lakatlan és kiirtott – fehér.

Bácsszenttamás azonban maga is egy vértanú város, maga is egy rejtély. E rettenetehz mindmáig nem is mert hozzányúlni, a nyilván még mindig nem önálló és nem független magyar történettudomány, amit a szakma képviselői tárgyunkban a szakértelem botrányos hiányával is alátámasztottak (például a 2010. június 18–19-én Baján megrendezett ma-

gyar–szerb történetkonferencián).³ Bácsszenttamás volt ugyanis az 1848-as rácjárások kiindulópontja, a mindmáig szőnyeg alá söpört délvidéki magyarirtások első vérmezője. De ma már nem hogy megemlékezések, még emlékhelyek nincsenek Szenttamáson. Sokan még csak nem is tudnak a vérgőzös múlttól.⁴ S nem csak ott. Így lett Bácsszenttamás és egyáltalán a rácjárások borzalma a tökéletes népiirtás iskolapéldája!⁵ Pedig itt Damjanits egy olyan világgal került kapcsolatba, amit a korabeli Európában – és a mai, nyugati gondolkodásmóddal is – nehéz megérteni. Dél-Magyarországot ugyanis balkáni kalandorok és zsoldosok egész seregei tartották rettegésben, akiket 1848 májusában és júniusában a szerbiai kormány dobott át a magyar határon. Ők az úgynevezett „szerviánok” – ami a „szerbiai” jelző korabeli, latinosított változata.

A vegyes származású, minden túlzás nélkül véreskezű rablógyilkosnak és embermészárosnak jellemezhető zsoldostömeg megjelenésével a Bácsszenttamás környékén elkövetett gonoszettek is úgy lettek mind gyakoribbak, amint a rabságra vetett magyar polgári lakossággal megépített Ráceröd (Szrbobran) falai növekedtek. Mivel a többnyire amúgy is nincstelen s éhező helyi magyarságot már teljesen kirabolták (Császár OSZK, 1011), a „rácvédők” elkezdtek a városból is ki-kirándulni, magyarokat, svábokat, zsidókat fosztogatni és gyilkolni vagy – ahogyan ez a népi szólásvilágban fönmaradt – „Szenttamásra vinni”. Ez a foglyok módszeres agyonveréséből, gyötréséből állt. Egy vadász főhadnagy emlékei szerint, ha egy-egy jelentősebb személyt vagy nemzetőrt „elcsíphettek, a száját betömve, gombolyagba kötözve, magukkal hurcoltak, félig megnyúzva, szemét kisütve, egy faderekához kikötötték, ahol a nap égető sugarai, a bogarak marásának kitéve, órák hosszáig irtóztató kínok közt adta ki lelkét” (Novák 1998, 102). De a gyilkos szándékaik hamis önigazolására nem átalították magukat nemzetük „választottjaiként” fölmagasztalni és „rácvédőknek” („szrbobránac”-nak) nevezni. Ők azonban úgy akarták „megvédeni” a rácokat, hogy mindenki mást legyilkolnak. Még a nem gyűlölködő rácokat is...

Mindez nem véletlen: a népiirtás nyíltan vállalt irányelv volt a fővezér Sztratimirovics György részéről. A szakadár állam kormányfője már 1848. május 24-én uszító hangú kiáltványban jelölte meg a kiirtásra ítélt népeket a „behúzódt idegenek” feje tetejére állított képében, akik az állítólag itt egykor létezett „rác vajdaságban” merészelték pl. magyarnak lenni! „Azonban egyetlen gonoszság se tart örökké” – folytatja. A megoldás pedig: „az ennyire megátalkodott gonoszságot csakis a bátor rác karok kardjaival lehet gyökerestől kiirtani” (Perovics 1952, 321–2). A magyarokat tehát, akik történelmileg a térség egyetlen őslakosai, az akarataik ellenére jelölte meg a gyűlölet olyan bélyegeivel, mint „megátalkodott gonoszság” stb. A kínzásokban „bátor” hordáktól lett ekkor hangos Bácsszenttamás környéke is (amelyet a helyi szakadárok még április 22-én kerítették hatalmukba). „Egész tanyabeli magyar lakosokat, csecsemővel együtt mind legyilkolták, s fejeiket levágták, s azokat a koci löcseikre felfűzve, duda szó mellett Szenttamásra behajtottak” – írja egy helytörténész. A „behúzódt idegenek” makacs gondját „gyökeresen kiirtani” igyekvő „Knityain rablóvezér” még bőségesen meg is jutalmazta a gyilkolást: „minden egyes levágott magyar fejért, egy koronástallért adott (Császár OSZK, 1017)...”

Tellett miből. Mayerhofer, a szervián pribékeket „a magyar elnyomás alatt sínylődő” rácok címén toborzó osztrák külképviseelő ötmillió forintot juttatott a szervián fejedelemnek, csak a császár házipénztárából (Supka 1985, 224). Éppen a Bácsszenttamáson június 22-ének hajnalán, a helyi hazafiak által elűzött áruló Kuszly István bíró (Császár OSZK, 1008) helyettesének, a hűsvét óta körözött Ivanits István (Sztevan Ivanics) ügyvéd nevéhez fűződnek az első rablógyilkos portyák (Csernovits é. n., 477). Még a lázadó rác csapatok egyik-másik katonatisztje, például Petrovics Milos is elítélte e gonoszetteket, csak

éppen – a régi jó szokás szerint – mindent másokra fogott. „Katona vagyok, mégis a könynyeim hullottak az ellenségért – olvashatjuk döbbenetes sorait. A szerviánok rémuralma iszonyatos, és befeketíti a világ előtt a rác nemzetet” (Thim 1940, 304). Noha Petrovics ezt a szakadár fővezérnek írt jelentésben vetette papírra, a figyelmeztetése hiába került a magyarság hóhérának, Sztratimirovics Györgynek az asztalára. Hiába jellemezték a hazai szakadárok úgy déli testvéreik hadviselését, mint „a legsúlyosabb kilengéseket, elsősorban a szerviánoknak és maguknak a parancsnokaiknak a részéről, amelyeket még a tatár nemzetség, magában a középkorban is messze megsekkallott volna” (Thim 1940, 376).

A legrácosodottabb Közép-Délvidék többségi népei és eddigi fölfedezett

vérmezői 1848/49-ben. Spira Györgynek, a nemzetiségi kérdés szakértőjének, az 1944-es bori munkaszolgálatosok túlélőjének, valamint Kocsis Károly és Kicošev Saša térképe alapján (MTA Földrajztudományi Központ, Budapest,

2004). Színek: ■ – magyarok, ■ – rácok, ■ – svábok

Könyvák: az ún. „rácvédők” és más rác szakadárok mérsárlásai

Köröztökök: a hazafias erők megakadályozott bosszúállásai

A térkép teljes egészében lásd: Délvidéki S. 2009: hátsó borító

A fegyveres őrsegekkel körbezárt Bácsszenttamás ekkor a szó szoros értelmében haláltáborra vált, legalábbis a – másfelé szokásos elüldözés helyett – szembeütő módon „otthonmaradásra kényszerített” hazafias lakosság számára. Még Csáby Ferenc, a katolikus közösség lelkipáztora is osztozott a rabul ejtett vadként vergődő hívei sorsában. Mint azt maga is írja, „soha a házánál éjszakára nem maradtunk; hanem bujkáltunk – szőlőkben, rétekben, kenderekben – és csak hajnal felé mentünk vissza nagy félelem közt házainkhoz, de ki nem szólhattunk sehogy.”⁷⁶ Föltehetően elsősorban a lápok szúnyogföhlőkkel teli nyári

nádasiban, és a Tyúkrét (Tuk) még éretlen szőleiben húzták meg magukat, ahol gyermek nem sírhatott s még csak tüzet sem gyűjthettek a vérszívók ellen, a hollétük elárulása nélkül. Sorsuk ettől kezdve már a koldusokéval sem volt egyenlő, helyzetük a kipusztítandó kóbor kutyákkal volt egyenlő. A Császár Péter által följegyzett tanúvallomásokból is megtudjuk, hogy a saját szülővárosukban fogollyá vált hazafiak „nagy nyomorral küzdöttek, mert elraboltatván mindenük, és házukban a máshonnan ide csődült, és helybeli /proletár/ vagyontalan naplopó rácok települvén le; a magyarok hajlék, ruházat, és élelmiszerek nélkül maradtak – s nem lévén semmi kereset mód – minden napi kenyerük sem volt” (Császár OSZK, 1011). S nyilván, a pribékek a bujkáló magyarokra is hajtóvadászkatákat rendeztek...

Közben, 1848. július 8-án Sztratiurovics különítményesei rajtaütnek a Versec (Érdsomlyó) melletti – még negyedrészen sem ráclakta – Vajkócon (ma Vljakovac). Válogatás nélkül gyilkolnak, egy zsidó bérlőt is agyonvernek (Chownitz 1998, 196). A falu „magyarbarát”, vagyis hazafias rác lakosai közül is sokakat halálra kínoznak, többnek a fejét vágják le – mások inkább bennégnék a házaikban (Böhm 1867, 291). A mindenre kész szakadár fegyveresek rajtaütnek ezután július 11-én a Versec melletti Paulison, az egykori Páloson (ma Bethlenháza/Pavlis) is. Sztratiurovics itt is az ország független kormányát elismerő rác határőrökön áll bosszút, akik jó példát mutatva éppen Versecre mennének – védelmezni azt, a szakadár támadás ellen. Mintegy 45 hazafias rácot ölnek itt meg, Andreovics kapitánnyal az élen – kinek fejét magukkal viszik (Horváth 1865, 369). Paulis öreg jegyzőjét ugyancsak elhurcolják, kegyetlenül megkínózzák, végül neki is a fejét veszik (Irányi 1989, 343). Majd következik 1848. július 14-ének a hajnala, amikor az áruló Bechtold Fülöp megkezdi Bácsszenttamás látszatostromát, amit ő csak hadiszemlének nevez (Bessenyei 1894, 270). Mihelyst azonban az általa hergelt „rácvédők” kilenc óra táján irtani kezdik a hazafias lakosságot (Császár OSZK, 1009), Bechtold cserbenhagyja a megtámadott s teljesen magatehetetlen szenttamási pórnépet. Visszavonulót fúvat.

Damjanits bácsszenttamási csatája így valójában se szenttamási nem volt, se pedig valódi csata, mivel a népirtást a bécsi kamarillát szolgáló fővezér, maga Bechtold Fülöp szervezte, fölügyelte s patronálta. Bechtold célja egyszerűen a rácok és a magyarok végzetes összevesztése volt, azon kívül természetesen, hogy általában véve is szítsa és erősítse a rác szakadár lázadást. Erre a célra kitűnően megfelelt egy ünnepélyes népirtás, amit könnyen meg is lehetett rendelni a vérgőzösen magyar- és zsidógyűlölő bácsszenttamási lázadóknál. A bácsszenttamási népirtást tehát Bechtold a „rácvédőkkel” egyetértésben vitte végbe, mindössze egy látszatostrommal körítve.⁷ S itt nem volt szüksége olyan tanúkra, mint Damjanits, aki felől – hála Haynaunak – mindent tudott. Átirányította hát a hazafias őrnagyot a két kilométerrel távolabb eső Turiára, a három évszázaddal korábban még magyarul, Turol nevű kis falu alá, ahol a túlerőben lévő „rácvédők” állásait úgy kellett volna bevennie mindössze 550 emberével, hogy köztük volt még az 50 méter széles Ferenc-csatorna is. Nem véletlenül. Bechtold Bácsszenttamásnál is csak olyan helyeken „támadta” a védenceit, ahol a legkevésbé volt esélye a sikernek, miközben a harcvágyó magyar csapatteketet a legnagyobb veszteségnek vagy szégyennek tehetette ki. Így kellett volna Damjanits seregének is egy dombon ácsorognia Turol (Turia) alatt, a szakadár ágyúk célpontjaként.

Szerencsére kijátszották az áruló parancsát, és az ágyúötletének szánt sereget biztonságos helyre vitték. Egyedül Damjanits maradt a vártán. A márciusi fiatalok önkéntese, a szemtanú Vajda János így ír erről: „Az ágyúgolyóknak kitett domboldalon állott, szivarozva oly nyugalommal, aminőhöz hasonlót egész életemben nem láttam, sőt amilyenre képesnek embert nem hittem!” (Vajda 1869, 90) Mégsem volt teljesen hiábavaló az így megbénított, haszontalanságra kárhoztatott magyar csapatteketet turoli jelenléte. Damjanits hátvédje ugyanis csak így segíthetett itt kijutni a Bácsszenttamásról fejvesztve menekülő hazafias lakossá-

nak. Neki köszönhetően a halálraszánt lakosság egy kisebb csoportjának tehát mégiscsak sikerült így megmenekülnie a poklok tornácáról, élén az élvenyúzásra ítélt főtisztelendő Csáby Ferenc katolikus plébánossal. Ő ugyanis akkor már tudta, hogy Bechtold egy minden hájjal megkent áruló és fölkészült arra is, hogy az ő egyetlen célja ezzel a látszatostrómmal a bácsszenttamási hazafias lakosság legközönségesebb lemészároltatása. S igaza lett, mert – mint említettük – Bechtold váratlanul már reggel 9 órakor visszavonulót fúvatott, mihelyst kitörték az első zavargások és nyilvánvalóan gyilkolni kezdték a tűszhelyzetben vergődő fegyvertelen lakosságot. Ekkor „akik bent maradtak Szenttamáson, azokat mind megölték” – írja Csáby plébános három héttel később, a Kalocsai Érsekségre.

„Vad ordítással rohant a fanatizált nép alvó szomszédjai házára s mintha rég rejtegetett bosszút kellene megtorolnia, oly elkeseredéssel, oly dühvel gyilkolt le mindenkit, kinek ablakában gyertyavilág nem égett” – olvashatjuk Jókai egyik agyonhallgatott, éjjeli időpontra azonban nyilván csak tévedésből átirrt korai elbeszélésében.⁸ „Ezzel különböztették meg házaikat a többiektől a rácok, tarva tőle, hogy tulajdon népok, félreismerésből, fel ne prédálja egymás háza népét kölcsönösen. Pár óra alatt a magyar lakosság nagy része legyilkoltatott, csak egy kis csapatnak sikerült a mocsárokon keresztül szekereikre kapaszkodott hozzátartozóikkal megmenekülni. A sötét éjben azokat is sokáig üldözték, s mikor már a városban elcsendesedett a zaj, a vijjongatás, a harangszó elnémult, még akkor is lehet hallani a mocsárok körül egyes kétségbeesett sikoltásokat. Tán egy szekér belemaradt az ingoványba, s a rajta veszett menekvőket fojtogatták egyenként a vízbe. Elhangzott az is. S azután nem jajgatott senki többé. A kivilágított város több helyein zeneszót lehet hallani s a táncoló vidám kurjantozásait.” S a magyarság maradékával valójában már el nem képzelhető testi és lelki gyötrelmek árán, ujjongások, zeneszó és pálinkázások közt szórakoztak. A haza oldalán harcoló, de ugyancsak rác nemzetiségű Zákó István kémei szerint 1500 helybéli hazafias lakosnak karózták ki itt a fejét (Széchenyi 1982, 1287).

Ugyanígy másodkézi forrásunk a július 20-i tudósítás is a Kossuth Hirlapjában, miszerint e vegyesajkú mezővárosban „a meg nem menekülhetett számtalan helybeli magyarok, öregek, ifjak, nők, s ártatlan gyermekek a legnagyobb kínzások közt végezettek ki” (Pap 1868, 315). A magyar kormány lapjának, a Közlöny híradása is megrázóan ecseteli a nő-lakosság és a gyermekek kínhalálát: „Szent-Tamásról halljuk az irtózatot kegyetlenséget. A magyar asszonyokat emlíken áthúzott nyárssal vagy zsinaggal összefűzvé, ily kínzás közt kísérgetik föl, s alá. Az orvosnak, Tóth nevezetűnek életében kezét-lábát fűrészelték el, s úgy nyakát vágják el. A gyermekeket célnak tűzvé ki, lövöldözik agyon. Egy másikat a két torony közt kötélén fölfüggesztettek, s úgy lóttak rá; a pápista templom ajtajára egy másikat kiszögeztek – s több ily hajmeresztő, fenevadhoz sem illő kegyetlenségről, mint valóságos tényekről beszélnek” (Közlöny 1848, 59). A népünnepély Bechtold visszavonuló seregei szeme láttára kezdődött. A Kossuthék által Bács-szenttamás fölszabadítására küldött honvédeket valójában póznákra szurkált magyar és zsidó fejekkel búcsúztatták a szakadárrok, amelyeket erődjük mellvédjére, Rácerődre – vagyis Szrbobrára – tüzdeltek ki (a részleteket a kötetemben tárom föl, az erősebb idegezetű olvasók számára)...

Hogy a tömegek halálra kínzása valódi népünnepély volt ama júliusi éjszakán, azt egyébként Jókai is megerősíti, amikor az 1850-ben írt Szenttamási György című művében arról olvashatunk, hogy miként is „kezdődött az ünnep.” A legkegyetlenebb hóhérok kedvenc szórakozása volt a helyi szájhagyomány szerint, a magyarság dühe elől 19 nappal korábban elmenekült Kuszly bíró – katolikus templommal szemben lévő – házában az emberek szemének kivájása, orrának-fülének lemetszése, nemzőszerveinek s végtagjainak darabolása, testüknek nyúzása. Az már ismét elsősorban a szájhagyomány alapján tehető hozzá, hogy ebből nem maradhattak ki a magyar és zsidó gyermekek sem: a szabadulás

6 db. Staffföndös ágyúból, a sáncoktól pedig védelmeztek, sűrűn 6 ágyúval körülbélül 500 szarván, és 1000 határ, ör. vidéki (Eszék) Katona. Kik mindnyájan rendszeren voltak fegyverre és a Szent Lászlói Rézektől támogatottak. - Az ágyúzás, most csak is ágyú tömredés volt, szerényre ezrel nem került sor, minden siker nélkül folyt mint egy Tom óra hosszáig, a midőn Csaba tömredés csapott, de a Becsére rendszeren vissza vonult, a nélkül hogy a vad rézektől a sáncoktól üldöző Rishanást lettek volna, az ágyúzás alatt azonban Szent Lászlót, sok magyarok, férfiak, nők, gyermekek. Rivája vizén keresztül álmenneltek, főleg a Ferdinand huszárok segédletével, kik beugratlan a vízbe, az azon át menekülő, aszonyok és gyermekeknek segédkezést nyújtottak. E alkalmossal menekült ki reggeli 9 óra tájban Csabi Terencez R. plébános, Szecudula János Kaplányával, és Váfo József magyar tanító, kik Gal János brótya sarkán, a Rivája vizén Recessal keresztül hajóztak.

A Vadráccsal a magyarokat kirabolják és öldösiik

Julius 21-én reggeli 10 óra tájban, megzúnt a tömredés, és védő ágyúk löngése, de a Szent Lászlói lakos vadráccsal és szarvánok élke ekkor már a tömredés által a Rivára is felferodott. Minőgyár delben elkezdtek a szegény hűmszereket magyarokhoz kegyetlenkedni. Fegyveresen utcsáról utcsóra jártak, öldösiik a magyarokat, mint a megfélemltet vadakat. Kiket az utcsákon találtak igazalom nélkül leöltik vagy leszúvik, és elrekes egy esetet megemlíteni, bizonyos Szincolas Illés kőműves, a diáktól elfogult. vérszomjas gyilkosok által, Rere háza előtt, hogy a szemek is lekördösiik, s arduán a legmagott nyugosok közt, veselve volt, - kik lábán a Vadrács sühanszó, rok, székkel felig halálra dobálták, utózára halálhozott a borangok körül, ki csupa számalomból fegyverrel szerencsétlenül

Császár Péternek, az 1848/49-es magyar szabadságharc alhadnagyának a bácszenttamási magyar és zsidó polgári lakosság irtásáról és kinzásáról írt ismertetésének a kezdete, a – megfogalmazása szerint – „Vadrác” népiárt túlélő áldozatainak a tanúvallomásai alapján. A kincset érő kűtöt egy padláson találta meg az ismert szenttamási magyar író, Gion Nándor (1941–2002). Ma az OSZK Kézirattárában kutatható.

vagy könnyebb halál különféle hazug ígéreteivel általában a fiút vették rá, hogy édesapja vagy édesanyja fejét vágja le – esetleg éppen fordítva. Napirenden voltak az ürülékkel való bajuszpödrések és az ehhez hasonló utálatosságok is. A hazafiak által három hete előzőtt Kuszly István „rácvédő” bíró elhagyott házában – s talán a bosszú édesebbé tétele érdekében éppen itt? – rendezett borzalmak még azzal az adattal is kiegészülnek, hogy a módszeresen halálra gyötört tizenkét legtekintélyesebb ember fejét a templom előtti téren karókra tűzték, de előbb emberi ürülékkel kenették le a bajszukat és szakállukat.

Sokakat elevenen megnyúztak (Kossuth 1848, 315), a megerőszakolt nőket pedig szadista módon alázták és egészen elképesztő módon kínozták. A serdületlen kislányok szenvedései ugyancsak a „rácvédő hősök” alantas élvezeteinek oltárán zajlottak, sejtethető rémségek közepette. Csáby tanúsága szerint a visító csecsemőket és zokogó gyermekeket labda módjára rugdosták, egymás szuronyaira dobálták vagy egyszerűen földhöz csapkodták – esetleg a lápokba hajigálták. A korabeli magyar lakosság nagy hányadáról, sok száz kisgyermek szegyeنتeljes, de valós elpusztításáról van itt szó. A hazafias családok még életben lévő kiskorú fiait kötelekkel a görögkeleti (pravoszláv) templom két tornya közé húzgálták – szédítő magasságba – föl, hogy lenről versenyt lőhessenek rájuk: ki találja el először az áldozat lábát, térdét stb. Amíg csak sor nem kerül végre a fejre vagy az esetleg még rémulően verdeső szívre. Hallatlan szentségtörés a 19. századi babonásan vallásos rácság kebelében, amikor nemcsak a katolikus templomot öntözték meg ártatlan gyermekek vérével, de még a saját görögkeleti templomukat sem kímélték meg attól, hogy „a gyermekeket célnak tűzvén ki” irtsák az őslakosság legzsengőbb nemzedékét, amely vergődő testeket aztán megváltó halál gyanánt „lövöldözik agyon” (Közlöny 1848, 59; 284).

Nem csoda hát, hogy e véresre festett szürke tornyok – melyek alatt Bechtold egy hete még pezsgőzött a „rácvédőkkel” – oly átkos emlékek lettek a hazafias lakosság tudatában. Hiszen a „gazságról el híresült Sz. Tamás kettős tornyai” (V. Waldapfel II 1953, 383) több család gyermekét emészették el. Nem leírható továbbá – szinte föl sem fogható – a bentrekedt, meztelenre vetkőztetett, mintegy 500 főnyi magyar nőlakosság tömeges és egyenesen égbekiáltó kegyetlenséggel elkövetett kínzása sem; miről néhány sekélyes szót azért mégiscsak szólni kell. Már amennyiben a TÖRTÉNELMET megismerni, és nem szőnyeg alá söpörni akarjuk. Mert a már említett, láncos korbáccsal ösztökélt szegyeنتáncon túl, kijutott a lemeztelenített nőknek is a vasrácsra való lassú égetésből, az embernyúzásból és élvedarabolásból (Iványosi 1988, 243). A kéjgyilkosok különös élvezettel foglalkoztak a női mellekkel, nemi szervekkel, fülekkel és orrokkal. Az eddig idézett sajtóhírek borzalmaival összecsöngő szájhagyomány szerint a szebb lányoknak körbevágták és csontig letépték az egész arcát.⁹ Voltak, akiket karóba húztak. Voltak, akiket tüzes vassal erőszakoltak meg, égettek keresztül vagy téptek szét. A hetek óta gyakorolt csoportos nemi erőszak jelentéktelen semmiséggé törpült az apokaliptikus jelenetek mellett.

A kínzás legfőbb központja azonban a Rácerőd volt. A hagyomány, de Csáby szerint is ide hordták a legszebb nőket, nagyon is valóságosan vérfagyasztó orgiákra. Mi több, Rácerőd azt a kitüntető szerepet is elnyerte, hogy itt végezték ki a városka még életben lévő maradék magyarságát. Az utcai rájárások után ugyanis „összefogdosták a férfiakat”, majd Rácerődben – már sötét éjszaka – összeült a megszállók rögtönítélő hadbírósa. Itt, a színjáték végén – mert a hamis vérvád¹⁰ szerint föl akarták volna gyújtani a várost (Radak é. n., 16) – az összes szenttamási magyar lakost közösségileg (kollektíve) bűnössé nyilvánították, és egyszerűen halálra ítélték. A szenttamási magyar férfiak virágát, a magyarság törzsét semmisítették így meg, a szokványostól nem kevésbé kegyetlen módon. Családfők és életerős legények, nemrég még jövőbe tekintő fiatal emberek váltak itt pribékek martalékává a fönt megvillantott kegyetlenkedések közepette. S a rengeteg megcsonkított áldozat-

azonban lendületet ad úgy a rác szélsőségesek legközönségesebb indulatainak, mint a hazafias Magyarország immár tetteles önvédelmének.

A rác lázadóknak a Batthyány Lajos kormányelnök által „csak a mongol históriában ismeretes barbár dúlásai”-ként (Urbán 1986, 675) jellemzett vérengzései után ugyanis – mintegy válaszul a „rácvédők” rémtetteire – elemi erővel törtek föl az indulatok. Mint azt ekkor, bizonyos Bártfay József a magyar- és bunyeváclakta Szabadkáról le is írja egy levelében: „megyénknek Tisza vidéke u.[-gy] m.[-int] Becse-Ada, Mohol, s Földvár, Szenttamás általános lázadásban van” (V. Waldapfel II 1953, 340). Máshol meg: „A vad-rácok [itt értsd: „rácvédők” – D. S. A.] nemcsak nem tágítanak, hanem a magyarokat hol elfogják, vad módon ki is végzik. Elevenen pörkölik, nyúzzák, s fejeiket levágván táboraikba viszik, ott borzasztó rémképül karóra húzzák” (V. Waldapfel II 1953, 345). A csak fölszínesen hazafias, a nemzeti szabadság elkötelezett hívein március végén például még nyíltan gúnyolódó, maradéktalanul császárhű Bártfay József azonban mást is elárul: „A vad-rácok ellen iszonytató gyűlölettel van a magyarság, dalmatarác [értsd: a bunyevácok – D. S. A.] és németség; e megyéből mind ki akarják irtani, bár adná az ég! Nem akarom hinni, de sokan beszélnek, hogy az ide rendelt sorkatonaság tisztjei a rác-zendülőkkel némi egyezségben lennének; van valami a dologban...” (V. Waldapfel II 1953, 342)

Itt tehát máris megtörtént a hazai s a szakadár közvélemény szembeállítása: a hazafias magyarok, bunyevácok, rácok, zsidók és egyéb nemzetiségűek is immár – szinte mind – a háborús bűnökben tobzódó „vad-rácok” kitörlését követölték. A magyar Alvidék szabadságharca így valójában nem is Pákozdnál, hanem 1848. július 14-én, már Bácsszenttamás alatt elkezdődött. A Dráva mentén tevékeny Csány László például – több helyütt is egyértelműen utalva az előző nap kirobbant szenttamási rácjárásra –, éppen a Bechtold alatt végbevitt szörnyű népirtás hírére intéz fölhívást július 15-én a szabadságharc megindítására. „Honunk kebelében a felzendült rácok, Bács és Torontál megyékben megkezdték a harcot, és ontják a polgári vért” – hangoztatja a királyi biztos –, „és nemzetünk kiirtására törekszik a vakmerő ellenség. Magyarok! ha gyáván, védtelenül, becstelenség nem akarunk eltűnni a nemzetek sorából, fegyvert kell ragadnunk (Farkas 1998, 18)...” S mint azt V. Waldapfel írja, „a korábbi pétervárad-karlovici (Gracza 1894, 450) és verseci (Horváth 1865, 369) csatározásokat mellőzve” – amelyeket valójában még császáriak vívtak Sztratimirovics Béccsel is packázó hordáival –, a bácsszenttamási hazafiak idegrázó le-mészároltatásától „számíthatjuk a szabadságharc kitörését” (V. Waldapfel II 1953, 341, 1).

A történetíró Urbán Aladár részéről is „a szabadságharc első hősi halottai”-ként említett honvédáldozatokat követően – akiket 1848. július 14-én Bechtold szándékosan pusztított el Szenttamás alatt –, minden színjátéktól mentes, igazi csaták és győzelmek egész sora következik Tiszaföldvár alatt meg Écskánál, valamint különösen Futaknál.¹⁵ A megtámadott hazafias lakosság önkéntelen szabadságharcának föllobbanása ez már, amit szinte óráról-órára követhetünk a véres bácsszenttamási történelem hírére kirobbanó, újabbnál újabb tiszamenti rácjárásokban és zavargásokban.¹⁶ Maga Sztratimirovics, a „Legfőbb Vezér” is Nagybecskerek ellen vonul ekkor, mintegy nyolcezer lázadóval. Écskánál azonban serege Kiss Ernő csekélyke, csupán képzetlen nemzetőrökből álló, de lelkes hadtestének előőrsébe ütközik, amely – hat órán át zajló harcok után – csúfos visszavonulásra készíti a nagyreményű támadót (Gracza 1894, 92). Újabb véres zavargások és harcok robbannak ki a rác szórványokban Magyarokanizsától Csurogig, Futaktól Törökbecséig, sőt Nagybecskerekig és Fehértemplomig.¹⁷ S a következő napok is további sok száz magyar visznek el így a szólás szerinti „Szenttamásra” az orvul legyilkolt, árulások soroza-tával sújtott, gyermekfej-gúlával megcsúfolt Tiszaföldváron (Hamvay 1904, 48).

A hóhérhadat 1848. július 15-én kalauzolják el a földvári szakadárrok Damjanits Bácsszenttamás alól visszaparancsolt, fáradt és kiábrándult honvédségének a szállásaihoz.

Álmukban, orvul támadnak rájuk. Mészárlásuk, és a visszaverésük is nagy áldozatokkal jár.¹⁸ A helyzetet súlyosbítja, hogy amikor a fegyveres helyi rácok és a Bácsszenttamásról átvezényelt „rácvédő” seregek megrohanják a községet, az osztrák tüzérek és a Piers százados által vezetett császáriak (Olchváry 1902, 40) azonnal föladják az állásaikat (V. Waldapfel II 1953, 362). A magyar katonák nagy része azonban így, ágyúk nélkül is folytatja a harcot. Körbezárja őket a vérengző ellenség, rájuk gyűjtja a falu magyar részét (Olchváry 1902, 39). A szervianok, a földvári rácok zöme és az idevezényelt „rácvédők” mindeközben „baromi kegyetlenség” közepette – ezek Bechtold ujjongó szavai! – községsterve üldözik, rabolják, gyilkolják, égetik, darabolják és kínozzák a földvári hazafias lakosságot, nem lévén tekintettel sem nőkre, sem csecsemőkre – még a sebesülteket is „megcsonkították” (Gracza 1894, 92). A rácjárás főleg az „egyszerű magyar népben” szedte az áldozatait, mert „sok paraszt, számuk ismeretlen, aki nem vonult félre” – még Szurdutsky parancsnok álnok hadijelentése szerint is – „le lett gyilkolva” (Vjesztnik 1848, 113).

„A szervianok ... elkezdének rohanni a faluban senkit sem kímélvén” – ír itt erről, a szégyen minden jele nélkül a szemtanú Szurdutsky István, az 1848-as rácjárások nyíltan hencegő megyei főparancsnoka – „kiáltozván a »Rác Dicsőséget«. Kinek milyen fegyvere volt, azzal osztotta a halált”. Ennek vége a csata után idevetődő egyik osztrák katona szerint is – aki ráadásul maga is „túl erős rokonszenvet” érzett a pribékek iránt – az volt, hogy a „szerbek, amikor benyomultak ebbe a faluba, több magyar paraszt fejét levágták...”¹⁹ A lakosságot mindhalálig védő (Kaper 1870, 118) nemzetőrséget és egy század Ferenc Károly-huszárt a katolikus templom tűztengerben álló főterén zárták gyűrűbe (Vjesztnik 1848, 113). A lángokba és az ágyúk tüzében letek halálukat a hős harcosok, de az ide húzódo tömeg nagy része is. Végül a lángoló templom is a vérengző hordák kezére került (Borovszky 1909, 344). Az ide szorult férfiakat, nőket, ártatlan kisgyermekeket is a már ismert kegyetlenséggel kínozták halálra. A gyermekfejekből a templomban végül még gúlát is építettek az oltár elé, szervian lobogóval a tetején – „egy szőke fiúcska koponyájába ütven” a zászlót önnön „dicsőségük” 37. jeleként (Hamvay 1904, 48). Szüleik ennél jóval számosabb feje itt már nem is hirdette kellően a népirtást...

Pirkadt már, amikor az Óbecséről parancs nélkül idesiető Damjanitsék „1 század honvéd, 1 század Don Miguel s egy fél század huszár” csapattal és a halálraszánt nemzetőr-séggel – Piers harcolni nem akaró Vilmos-gyalogjait hátrahagyva – *egyetlen rohammal* fölszabadították a községet a vérengző ellenségtől (V. Waldapfel II 1953, 123; 358). Noha a község magyar részén csak üszkös romokat és vérbefagyott, halálrakinzott polgárokat találnak, az elmenekült rácság házait nem gyűjtötták föl bosszúálló kezek! A kiirtottak száma mintegy ezerre tehető, a helyi magyarságot kiirtó rác lakosokból kilencen estek el (Vjesztnik 1848, 113). Tiszaföldváron 1848. július 18-án azonban ismét alkalmunk nyílik arra, hogy megbámuljuk a népirtó bécsi államvezetés igazi arcát (Vetter 1886, 145). Az újabb nagy magyarirtás színhelyét (Hamvay 1904, 48) ugyanis, Bechtold minden látható ok nélkül (Olchváry 1902, 40) ismét átadja az ellenségnek (Vetter 1886, 145) – a titkos szövetségeseinek. De ezt a Piretnek írt farizeus levelében már két nappal korábban jelezte: „nem maradt más hátra, mint hogy tisztán védelemre korlátozódjunk” (Thim 1930, 549). A császáriak még a földvári lakosság maradványait sem engedik sem összeszámolni, sem pedig eltemetni. A templomban felejtett gyermekfejeket sem (Hamvay 1904, 48)...

Tiszaföldvár hazafias lakosságát július 18-án hajnalban koncoltak föl, miután Bechtold először vont ki a forradalmi magyar kormány csapatait. Nagy részét a központban kínozták halálra. A kiszolgáltatott hazafias lakosságot ágyúkkal és tüzzel gyilkolták halomra a hősiesen kitartó nemzetőrséggel együtt, amely nem tett eleget az árló parancsnak. A nép fiai a néppel együtt haltak, az utolsó csöpp vérükig küzdve – kaszákkal és botokkal. Mert Bechtold más fegyvert nem adott nekik. Damjanits a testrészeket végül mindössze rakás-

ra hányatja, majd – reggelig e hatalmas tetemdomb mögött pihenvén (Olchváry 1902, 40) – a sereg innen vonul vissza. Marad azonban magyar holttest bőséggel, szerteséjjel is. „Óbecsén azon az utcán, mely a földvári végre vezet: több tisztos embernek elő adása szerént nyomasztó bűz gőzölög főképp hajnalban, néha midőn a szellő onnan lengedez – írja az elkövetkező napokról a főszolgabíró. Az elesett, és a kukorica földeken meg más vetésekben temetetlen hagyott mieink és ellenségi testeknek [ilyen csak kilenc volt – D. S. A.] ezen nyári meleg napokban fel oszlott tetemeiknek bűze.”²⁰ A kiirtott tiszaföldvári magyarság ma is itt porlad (Rakics 1965, 67) temetetlenül: elsősorban a közel tíz méter magas „Csonthalom” komor dombjában (Olchváry 1902, 67).

A hazafias nemrác lakosság egyik délvidéki vérmezeje, a földvári Csonthalom (Kostanica). Ide hordták össze Tiszaföldvár (ma Bácsföldvár) azon ártatlan vértanúit, akiket 1848. július 18-án „a bátor rác karok kardjaival irtottak ki gyökerestől” – a szakadár kormányfő, Sztratimirovics útmutatása szerint. Itt vannak elhantolva azok a polgárok is, akiket az úgynevezett „partizánok” küldtek halálba 1944 őszén, Joszíp Broz Titó parancsára. E csontok a rettenet hírnökei, az ún. „Szerbiai Vajdaság” nagyszerb eszméjének mérges termései...

Elpolitizált történetírásunk azóta sem dolgozta föl Délvidék 1848-as vértanúinak a történetét, és ismerve a hivatalos történettudomány jelen állapotait, egyhamar nem is fogja. Pedig 1849 elején Bácsszenttamás és Tiszaföldvár rettenete megisméltődött egész Dél-Magyarországgal: a rác szakadárök gyökeres nemzetiségi tisztogatásokat hajtottak végre az Al-Dunától a Tiszavidékig, a szabadságharc legnagyobb magyar- és zsidóirtásainak a helyszínéig, ahol a hóhérok és a túlélők tanúvallomásai szerint *közel tízezer ártatlan polgári lakost kínoztak módszeresen halálra*. Haynau olaszthoni kegyetlenkedései például, meg se közelítették a Zentán halálba küldött négyezer ember, vagy a Magyaránizsán megégetett újabb ezrek által elszenvedett borzalmakat, pedig az ő neve ennek okán az egész világot bejárta, mint „Bresciai Hiéna”. S így Damjanits pályája nemcsak Haynauval kezdődött, hanem vele is végződött. Hiszen Haynau lett a hóhéra. De Damjanits „räcként élt és esett el!” – írja róla végül Ignjatovics Jakab, a rác szakadár kormány egyik bűnbánó tagja (1953, 208).

Igen kevesen tudjuk ma már, hogy a hazafias rációk példaképe a szabadságharc során megmagyarosította a nevét: a németes „-ch” végződést „-ts”-re cserélte. Ha megnézzük Damjanits János utolsó sorait, ami a halála előtt papírra vetett imája volt, annak utolsó följegyzése éppen a saját aláírása volt: Damjanits – „-ts”-el. Őt azonban a hóhérai a „-ch” végződéssel emlegették a vádiratokban. S így emlegették Világos után az ellenségei, de a tájékozatlan hívei is. Mindmáig, hiszen az MTA helyesírási szabályzatában szinte hagyományra vált éppen Damjanits nevét főlemlegetni a „-ch” végződésű nevek példájaként. Tisztelettel javasolom, írjuk a nevét ismét a magyaros „-ts”-el. Tartozunk ennyivel neki, önmagunknak és az úgynevezett „pribékeknek” is.

Amint hogy tartozunk mindannyiunknak az 1848-as Csonthalmaink föltárásával, és a középkorig visszanyúló összes rájárás tudományos és tényleg elfogulatlan földolgozásával is...!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. Pest, 1862. I. kötet.
 Bessenyei Ferenc (szerk.): Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. Budapest, 1894.
 Bona Gábor (szerk.): Szerbek és magyarok a Duna mentén. Budapest, 1983.
 Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai – Bács-Bodrog Vármegye. II. kötet. Budapest, 1909.
 Böhm Lénárt: Délmagyarország, vagy az úgynevezett Bánság külön története. Budapest, 1867.
 Chownitz Julian: Fél esztendő a negyvennyolcas forradalom Magyarországn. Budapest, 1998.
 Császár Péter: Magyarország története 435-től 1849 végéig. II. kötet. Bácskúla, 1904. [Lásd Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, 1848-as gyűjtemény, Fol. Hung. 3816.]
 Csernovits Péter: Mácsai és Kis Oroszi Csernovics Péter utolsó temesi gróf s az 1848-ik évben az országos belcsend helyreállítására kirendelt teljhatalmú királyi biztos hátra maradt iratai. [Lásd Hódmezővásárhely, Bethlen Gábor Református Gimnázium. Könyvtár. Csernovics Péter iratai. A fölhasznált iratok nagy része másolatban a szerzőnél is megtalálható.]
 Délvidéki S. Atilla: Fejezetek a rájárások történetéből = Lángoló temető. Az úgynevezett Vajdaság kihasításának elhallgatott titkai és borzalmai (1268–1868). Bemutató kötet, Szekszárd, 2009.
 Farkas Gyöngyi (szerk.): Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadtörténelmi levéltárban őrzött katonai irataiból. Budapest, 1998.
 Gracza György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története, II. kötet. Budapest, 1894.
 Hamvay Ödön: Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből. Budapest, 1904.
 Hegyesi Márton: Az 1848–49-iki harmadik honvédszázalaj története. Budapest, 1898.
 Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Budapest, 1982.
 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848–1849-ben. I. kötet. Genf, 1865.
 Ignjatovics Jakov: Rapszodije iz prošlog srpskog zsvota [Változatok a rációk múltbéli életéből]. Beograd [Nándorfehérvár], 1953 [cirill].
 Irányi Dániel – Charles-Louis Chassin: A magyar forradalom politikai története 1847–1849. I. kötet. Budapest, 1989.
 Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét, 1988.
 Kaper Szigfrid – Zdravkovics Szvetozar: Srpszki pokret u Juznoj Ugarszkoj 1848–1849-e godine. I. tom [Az 1848/49-es évi ráció mozgalom Dél-Magyarországon. I. kötet]. Beograd [Nándorfehérvár], 1870 [cirill].
 Kedves Gyula: A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédsapatok kivonásáig. In A szabadságharc katonai története Pákozdtól Világosig 1848–1849. Budapest.
 Kovacevics Jovan: Povjesznica [Történelem]. [Lásd Rukopiszni odszek Matice srpszke, szign. M.4587, Ópétvárad/Novi Szad, cirill. A kézirat egyes részei megtalálhatók Délvidéki S. művének a Függelékében is.]
 Kossuth Hirlapja. Pest, 1848.
 Közlöny. A magyar kormány hivatalos napilapja. Pest, 1848–1849.
 Mitrovics Mirko: Protokol arhive Sztratimirovicsa i Knicsanina kao izvor za revoluciju 1848–1849. [Sztratimirovics és Knicsanin levéltárainak mint az 1848/49-es forradalom kútfőjének a jegyzőkönyve] Zbornik Matice srpszke za isztoriju, broj 32. Novi Szad [Ópétvárad], 1985 [cirill].
 Nagy Kálmán: Damjanich a forradalmi hadvezér. Hadtörténelmi Közlemények. Budapest, 1954/3.

- Novák László: Egy nagykorósi vadász főhadnagy visszaemlékezése az 1848/49. évi szabadságharcra. Nagykorós, 1998.
- Olchváry Ödön: A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken. Szabadka, 1902.
- Pap Dénes (szerk.): Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849-ben. I. kötet. Pest, 1868.
- Perovics Radoszlav (szerk.): Gragya za isztoriju srpszkog pokreta u Vojvodini 1848–1849. Szerija I. Tom 1. 1848 mart-jun. [Okmánytár az 1848/49-es rác mozgalomhoz a Vajdaságban. I. sorozat, I. kötet: 1848. március-június] Beograd [Nándorfehérvár], 1952 [cirill].
- Piko Emil: Srbi u Ugarskoj – njihova poveszica, povlasztice, crkva, politicko i drustveno sztanje [Rácok Magyarországon – történelmük, kiváltságaik, egyházuk, politikai és társadalmi helyzetük]. Novi Szad [Ópétvárad], 1883 [cirill].
- Pogány Péter (szerk.): Riadj magyar! 1848–1849 fametszetes ponyvái, csatakronikái. Budapest, 1983.
- Radak Gyorgye: O buni 1848/49. g. [Az 1848/49-es évi lázadásról] Novi Szad [Ópétvárad]. [Lásd Matica srpszka, Rukopisno odeljenje, M.4771. Cirill. A kézirat egyes részei megtalálhatók Délvidéki S. 2009: Függelék.]
- Radonics Jovan: Autobiografija patrijarha Joszifa Rajacsicsa [Rajacsich József pátriárka önéletrajza]. Beograd [Nándorfehérvár], 1951 [cirill].
- Rakics Lazar: Nadalj revolucionarne 1848–1849. godine [Nádalj a forradalmi 1848/49-es évben]. ZDNMS 41. Novi Szad [Ópétvárad], 1965 [cirill].
- Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest, 1980.
- Supka Géza: 1848–1849. Budapest, 1985.
- Széchenyi István: Napló. Budapest, 1982.
- Thim József: A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története. I. Elbeszélő rész. Budapest, 1940.
- Thim József (szerk.): A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története. II. Iratok: 1848 márc. – aug. Budapest, 1930.
- Thim József: Délmagyarország önvédelmi harca 1848–1849-ben. I. kötet: Bács-Bodroghmegyei és szerémségvidéki események. Zombor [Coborszentmihály], 1887.
- Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.
- Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986.
- Vajda János: Egy honvéd naplójából. Pest, 1869.
- Varga Ottó: Aradi vértanúk albuma. Budapest, 1896.
- Vetter Antal: Az 1848/49-i szerb támadás. Hazánk. Történeti közlöny. V. kötet. Budapest, 1886.
- Vjesznik [Hírnök]. Szremszki Karlovci [Karom], 1848 [cirill].
- V. Waldapfel Eszter (szerk.): A forradalom és szabadságharc levelestára. I. kötet. Budapest, 1953.
- V. Waldapfel Eszter (szerk.): A forradalom és szabadságharc levelestára. II. kötet. Budapest, 1953.

JEGYZETEK

- 1 A magyar nyelvcsókás egészen a 20. századig rácnak ismerte a ma szerbnek nevezett népet, főleg a hazai rácokat. A nemzetiségi rácokat viszont, 1848-ban már gyakran nevezik szerbnek vagy latinosan szerviánnak is (Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*, Bp., 1983, 143). Annyi bizonyos, hogy „szerb” alatt csakis szerbiai szerbet – avagy hazai, de magyaryüölő szakadár szerbet – értettek. A „szerb” megnevezésnek ennek folytán gúnyos kicsöngése van a 19. században: a „szerbek” a „legdühösebbek”, a „gyülevész fanatizált rácokos ... expressio Serbica” (V. Waldapfel I 1953: 298, 304). E nép évszázadok óta megszokott és tisztességes neve Magyarországon éppúgy a hagyományos rác megnevezés volt, mint például a románoknak az oláh vagy a szlovákoknak a tód. Egyébként a mai népevek visszavetítése e régmúltba ezen túlmenően még korszértés (anakronizmus) is. Ez éppen olyan, mintha a középkori zetaiakat neveznék montenegróiaknak vagy crnagóraiaknak,
- 2 a kunokat oguzoknak vagy a jászokat oszétoknak – esetleg az inkákat kecsuáknak. A történetírás alapelve, hogy tilos a kortényezők visszavetítése a jelenből. Ez áll a népevek, így természetesen – Hegyi Klára szavaival élve – „a szakirodalomban mindmáig rácnak nevezett bevándorlók” tekintetében is (Hegyi 1982, 76).
- 3 Lásd e tekintetben a részletes számításaimat (Délvidéki S. 2009, 104–109).
- 4 A jelen tanulmányban is terítéken lévő tárgykör megvitatását a konferencián lásd a honlapon: <http://www.delvidekia.hu/fogadtatas.php>. Itt található az előadásom szerkesztett szövegváltozata is (<http://www.delvidekia.hu/konferencian.pdf>). A tarthatatlan helyzet enyhítése érdekében tett erőfeszítéseim azonban az idén már talán nem is eredményre kecsegtetnek. A kezdeményezésemre ugyanis föláll egy független történészekből álló oknyomozó történészbizottság, amely valóban tárgyilagos mó-

- don kívánja föltámi a délvidéki ma-gyarság múltját úgy, ahogy az valóban megtörtént. A bizottság fôadata az elsô rigómezei csatáig visszanyúló, máig elhallgatott és szönyeg alá söpört rácjárások föltársa lesz, a 13. századtól egészen a 19. századig. Erre nézve megkerestem a délvidéki magyar pártokat, hogy erkölcsi-politikai háttértámogatással segítségük elô ezt, a népeink közti viszályokat békésen rendezni kívánó szándékot. Most, amikor még meg lehet ôket vitatni! A kezdeményezést egyelőre kedvezôen fogadták, a VMDK 2013. június végén már határozatba is vette, hogy indítványozni fogja e határokon átvélô, független kutatócsoport létrehozását. A részvételben érdekelt – vagy a rácjárások tárgyában ettôl függetlenül is érdeklôdô – olvasó a delvidekia@gmail.com villámcímen jelentkezhet, tájékozódhat.
- 4 Lásd például a Magyar Nemzet *Gyermekfejek – Miért nem emlékezünk meg az 1848-49-ben elpusztított délvidéki magyar polgári áldozatokról?* címû nemrég, e tájékoztatáságot is kiemelő cikket a kutatásaimról Farkas Adrienne tollából, a lap 2013. július 13-ai számának 34. oldalán (<https://magyarnemzet.digitalstand.hu/olvaso/21317#18>).
  - 5 Képzeld el, hogy a második világháborút Németország nyeri meg, a hitlerizmus még évtizedeki meghatározza a német és a nemzetközi gondolkodást, és így a zsidóság fölött elkövetett náci népirtást is csak másfél évszázaddal később bekövetkező „rendszerváltás” után tárná föl, egy – még mindig elhallgatott – kötet. Nos, az 1848-as magyarirtás egy ilyen, máig rejtegetett holokauszt (meg a kuruc kori, a törökkori is stb.). Mert igen, a legújabb levéltári és történeti kutatások eredményei tényleg lerántották a leplet errôl az elhallgatott múltról, a magyar történetírás mulasztásairól és a szerb történetírás hazugságairól. S talán nem szerénytelenség errôl itt most – kénytelen-kelletlen – éppen nekem írni, aki e jó másfél évszázados leplet lerántotta...
  - 6 Csáby Ferenc jelentését lásd földolgozva eredetiben: Délvidéki S. 2009, 372–375.
  - 7 Erre nézve is rengeteg adat és forrás áll a rendelkezésünkre, amelyeket a kötetemben tárok föl (www.delvidekia.hu). Lásd Délvidéki S. Atilla: *Fejezetek a rácjárások történetébôl = Lángoló temetôk. Az úgynevezett Vajdaság kihalásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868)*, Bemutató kötet, Szekszárd, 2009.
  - 8 Lásd Jókai Mór: *Szenttamási György. Csataképek a magyar szabadság-harczából*. II. kötet, Budapest, 1903.
  - 9 A kinzástörténeti különlegesség azonban világszerte ismert. Fônmaradtak például olyan ôsi inka ábrázolások, ahol a kikötött és letépett arcú embereknek hollók vájják ki a szemét. Megkín-
- zott, de meg is szôkött *Szenttamási György*ének is a „fél pofája le volt vágva, fél szeme hiányzott”. Bártfai József szerint ugyanis a rác lázadók „ahol egy magyart találnak, megnyuzzák fejét, s hátán dohányt fognak aprítani, s minden kigondolható kínokat mérnek ránk” (V. Waldapfel I 1953, 290). A megjegyzése arra enged következtetni, hogy e „fejnyúzás” ismeretes volt már 1848 elôtt is, a kuruc és a törökkorból.
  - 10 Az 1848/49-es rác nemzeti mozgalom. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levéltára (SANU). Karom/Karlovci. 7,1721.
  - 11 Nem célom az emberi méltóság megsértése. A történelmi valóságot azonban ez esetben sem lehet föltámi a leírása nélkül. Császár egy megjegyzésében – másik helyen – részletesen így fejti ki ezt: „A rabló gyilkos vadrácok ... az elestek nemzôrészzeit levágták, s az istentelenek szivar helyett, a nemzô részt szájaiba illesztették az eseteknek...” (Császár OSZK, 1017)
  - 12 Fôtitstelenlô Sôti Máté szíves közlésébôl, aki mindezt édesapámnak mesélte, az 1960-as években.
  - 13 A szakértô olvasónak fontosak lehetnek a magyarirtás mindmáig napvilágot nem látott, itt csak részben idézett vagy említett történeti forrásai is, amelyek – nagyrészt fénymáslatban is – megtalálhatóak a nemrég megjelent kötetemben (www.delvidekia.hu). Lásd Délvidéki S. Atilla: *Fejezetek a rácjárások történetébôl = Lángoló temetôk. Az úgynevezett Vajdaság kihalásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868)*, Bemutató kötet, Függelek. Szekszárd, 2009.
  - 14 Ez azonban ma már, csak a figyelmes és oknyomozó kutató számára nyilvánvaló: „Az akciót ostromnak nemigen lehet nevezni, miután a 3000 határôrbôl, 2000 szerviánusból és több ezer fônyi felfegyverzett helyi szerb népfelkelôbôl álló védôesereggel a tényleges összecsapás elmaradt.” A kivételesen pontos megállapítás Kedves Gyulától származik (1998, 116).
  - 15 Lásd Urbán 1973, 347; Gracza 1894, 92; V. Waldapfel II 1953, 342.
  - 16 Lásd Hamvay 1904, 48; Böhm 1867, 292; Mitrovics 1985, 172; Gracza 1894, 92.
  - 17 Lásd Borovszky 1909, 4; Rakics 1965, 38; Horváth 1865, 373; Horváth 1865, 372; Thim 1940, 177.
  - 18 Lásd mindezt Kaper 1870, 117; Olchváry 1902, 38; Nagy 1954, 219; Varga 1896, 84.
  - 19 Abend-Beilage zur Wiener Zeitung 117. szám, 463. oldal.
  - 20 Lásd: Tartományi Levéltár, Bács-Bodrog várme-gye fôispánjának iratai 2.3./2274.